

πρὸς ἀνάγκησιν τῆς Πτολεμαίδος. Ἡ αὐτοῦ Ἀγιο-
της ἐκολακεύετο ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Τραπε-
ζοῦντος θὰ ἠκολουθεῖτο εἰς τὴν πρόσκλησιν ταύ-
την ὑπὸ τοῦ Ἀργοῦν Χάνου Μογγόλου τῆς Ταυ-
ρίδος, καὶ ὅφ' ὧν τῶν χριστιανῶν ἡγεμόνων
τῆς Ἀνατολῆς, ἀπὸ τῆς Γεωργίας μέχρι τῆς Ἀρ-
μενίας καὶ Κιλικίας. Ἡ πρόσκλησις αὕτη ἔμεινε
καὶ ἔπρεπε νὰ μείνῃ ἄνευ ἀποτελέσματος. Καὶ
αὐτὸς ὁ Ἰωάννης ἂν εἶχε τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ νὰ
συμμορφωθῇ πρὸς τὰς προτροπὰς τοῦ βωμαίου
ποντίφικος, ἦτο λίαν ἡσυχολημένος ἐπαγρυπνῶν
ἐπὶ τῶν φατριῶν τῶν ὑπηκόων αὐτοῦ καὶ ἀπο-
κρούων τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Τουρκομάνων τῆς με-
γάλης ὁρδῆς τῶν μελανῶν προβάτων, ἧ ὥστε νὰ
σκέπτηται νὰ ὑπάγῃ εἰς βοήθειαν τῶν ἵππο-
τῶν πολεμούντων ἐν Παλαιστίνῃ.

(Ἐπεται ἡ συνέχεια)

ΠΕΡΙ ΖΑΓΟΡΙΟΥ. (1)

Τῶν μέχρι τοῦδε μνημονευθέντων χωρίων τὰ
πλεῖα ἀπετέλουν πρό τινων ἑκατονταετηρίδων τὸ
Ζαγόριον. καὶ τοῦτο ἐξηγείται, διότι τὰ χωρία
ταῦτα κεῖνται ἀληθῶς περὶ τὸ Μιτσκέλι καὶ
πέραν αὐτοῦ. μετὰ δὲ τὴν εἰς τοὺς Τούρκους ὑπο-
ταγὴν τῆς Ἡπείρου ἐφέροντο μερικώτερον ὑπὸ τὸ
ὄνομα Βοϊνίκον (2). Ἀλλὰ καὶ τὰ ἰδιαίτερα ὀνό-
ματα, ὡς σήμερον φέρονται, ἵνε κατὰ τι διά-
φορα τῶν παλαιῶν, ἧ δὲ τοποθεσία αὐτῶν μετε-
βλήθη, καὶ μόλις νῦν ὀλίγιστα ἐρείπια φαίνονται
πλησίον κείμενα τῶν ἀντικαταστηθέντων χωρίων.
Σημειωτέον δὲ πρὸς τούτοις ὅτι καὶ τῶν ὑπὸ Ἰου-
στινιανοῦ κατὰ Προκόπιον ἐν Ἡπείρῳ κτισμάτων
ἐνεκα τῶν ἐπερχομένων βαρβάρων ποῦ μὲν καὶ ἔ-
χνη σώζονται καὶ ἐν Ζαγορίῳ, ποῦ δὲ μόνον τὰ
ὀνόματα (καστρί. καστέλ.) εἰς τὰς ὀλίγας ταύτας
παρατηρήσεις ἀρκούμενοι περὶ τοῦ κυρίως Ζαγο-
ρίου ἅς στρέψωμεν ἤδη τὴν προσοχὴν ἡμῶν πρὸς
τὸ δυτικώτερον μέρος αὐτοῦ, ὁποῦθεν δυνάμεθα
μετὰ ταῦτα νὰ δώσωμεν εὐκολώτερον πέρας εἰς
τὴν ἐκδρομὴν ἡμῶν.

Ὅλα σχεδὸν τὰ χωρία ταῦτα συγκαταλεγο-
μένων καὶ τινων ἄλλων ἀνηκόντων νῦν εἰς τὴν
τῆς Κονίτσης περιοχὴν ἀπετέλουν κατὰ τὴν δε-
κάτην πέμπτην ἑκατονταετηρίδα ἴδιον τμήμα φέ-
ρον τὸ ὄνομα τῆς ἐπισημοτέρας κωμοπόλεως Πα-

λίγκου· πλησίον δὲ τῆς Ἀρτσιστας διασώζονται
νῦν ἐρείπια τινα, ἐνθα ὁ Π. Α. Π. θέτει τὴν κατὰ
τὸν μεσαιῶνα ἀκμάζουσαν πόλιν Ρευνίκον, περὶ
τῆς ἀλώσεως τῆς ὁποίας ὑπὸ Ἰσαῆμ διηγείται,
ὅχι ὀλίγα (1), καὶ ὅπου νῦν ἐκκλησίαι ἀρχαιοῦ-
ποι φαίνονται.

Πρὸ τοῦ Παπίγκου ἀπαντᾷ τις ἐκ Μαναδεν-
δρίου ἀναχωρῶν μετὰ μίαν περίπου ὥραν ἐπὶ τοῦ
αὐτοῦ ὁροπεδίου τὰ Ἄνω Σουδενᾶ καὶ ἐντεῦθεν
μετὰ ἐν τέταρτον τὰ κάτω Σουδενᾶ, πέραν δὲ
τούτων βορειοδυτικὰ μάλιστα τοῦ πρώτου τὸ
Τσερβάρι. Καὶ τὰ τρία ταῦτα χωρία δικαίως ἀν-
θαμιλλῶνται πρὸς τὰ τῆς δευτέρας τάξεως διὰ
τε τὴν παιδείαν καὶ τὸν καλῶς ἐννοούμενον πο-
λιτισμόν. Τὸ πρῶτον ἵνε ἡ πατρίς τοῦ γνωστοῦ
καὶ περὶ τὸν ἑλληνα λόγον δεξιωτάτου τῶν πα-
λαιῶν διδασκάλων τῆς προγενεστέρας γενεᾶς Νεο-
φύτου Δούκα, τὸ δὲ τελευταῖον τοῦ εἰς Ἰωάννιννα
συστήσαντος διὰ τοὺς πτωχοὺς ἀξιόλογον φαρ-
μακεῖον καὶ μετὰ πολλὰ ἄλλα εὐεργετήσαντος τὴν
πατρίδα ἀοιδίου Κ. Γούνηρη.

Ἀπὸ Κάτω Σουδενᾶ μετὰ δύο περίπου ὥρας
φθάνομεν εἰς Βελλᾶ, νῦν μοναστήριον κείμενον
κάτωθεν τοῦ Ζαγοριακοῦ ὁροπεδίου μεταξὺ λόφου
τινος καὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ ποταμοῦ Κκα-
λαμᾶ (Θάμης)· περὶ τοὺς ἐκεῖ δὲ πλησίον κει-
μένους λόφους ἀπαντᾷ τις οὐκ ὀλίγα μεσαιωνικὰ
ἐρείπια· ὁ δὲ κατὰ τὴν δεκάτην ὁγδόην ἑκατον-
ταετηρίδα ζήσας γεωγράφος Μελέτιος ἀναφέρει
ἐνταῦθα μικρὰν τινα κώμην, ἧς, φαίνεται, οἱ
κάτοικοι μετὰ ταῦτα διεσπάρησαν καὶ καθὰ νῦν
μανθάνομεν ἐκ παραδόσεως ἀπετέλεσαν τὰ Ἄνω
Σουδενᾶ. Ἀλλ' ἐκ τῆς ἐπισκοπῆς, ἧτις μέχρι μὲν
τοῦ 1833 διετηρεῖτο ὡς τοιαύτη, ὕστερον δὲ εἰς
ἀρχιεπισκοπὴν προῦθιβάσθη καὶ μετὰ ταῦτα συ-
νεχωρεύθη τῇ τῶν Ἰωαννίνων μητροπόλει, τέλος
δ' ἐπ' ἐσχάτων ἀπετέλεσε καὶ νῦν ἀποτελεῖ μετὰ
τῆς Κονίτσης ἰδίαν ἀρχιεπισκοπὴν, καὶ ἐκ τῶν
σωζομένων ἐρείπιων, ὅπου ἀνευρέθησαν καὶ ἀγάλ-
ματα κολοσσιαῖα (2) εἰκάζεται ὅτι ἔκειτο ἐνταῦ-
θα ἀρχαία τις πόλις ἀκμάζουσα ἐπὶ Βυζαντινῶν,
οἱ κάτοικοι τῆς ὁποίας, τίς οἶδε τίνων αἰτίων
ἐνεκα μετόκησαν κατὰ τινα σωζομένην παράδο-
σιν εἰς Ἰωάννιννα. Τίς ἡ πόλις αὕτη; ὁ Rouque-
ville εἰς τὰ ὑπὸ Προκοπίου λεγόμενα περὶ Εὐρώας
καὶ Φωτικῆς (3) στηριζόμενος παρεδέχθη ὅτι

(1) Συνέχεια ἀπὸ φυλλαδ. 73.

(2) Χρονογρ. Ἡπείρ. Π. Α. Π. Τομ. Β'. σελ. 33. 55.

(4) Χρονογρ. Τόμ. Β'. σελ. 141.

(2) Rouqueville, Voyage d. l. Grèce I, σελ. 339.

(3) Προκ. Ἰουστ. κτισμ. βιβλ. Δ, 1.

ἐνταῦθα ἔκειτο ἡ ἀρχαία πόλις Φωτικὴ Ἰουστινιανοῦ κτίσμα. ὁ δὲ κύριος Δ. Σεμιτέλος (1) τῷ ὀνόματι τῆς Βελλᾶς τεκμαιρόμενος πάνυ ἐνδοιαστῶς ἀπεφάνητο γνῶμην ὅτι ἐνταῦθα ἔκειτο ἡ Ἑλλάς, τὸ Δωδωναῖον μαντεῖον, ἡ δὲ Δωδὼν εἰς τὴν πλησίον κειμένην κόμην Δολιανὰ, ἥτις πρώην ἀπετέλει μέρος τοῦ Ζαγορίου, νῦν δὲ ἄλλης περιοχῆς τῆς Ἠπειροῦ, τῶν Κουρέντων. ἐντεῦθεν ἠλεκτρισθέντες καὶ ἄλλοι προσεπάθησαν νὰ ἐφαρμόσωσι πάσας τὰς περὶ Δωδῶνης σωζομένας μαρτυρίας. ἡ τόση τῶν Ἠπειρωτῶν καὶ ἄλλων ξένων περιηγητῶν προσπάθεια πρὸς εὑρεσιν τῆς πόλεως Δωδῶνης, ἀφοῦ ὡς εἶδαμεν μόνον ἐν τῇ μικρᾷ περιοχῇ τοῦ Ζαγορίου τρία μέρη ἐρίζουσιν, ἔχει τι τὸ καλὸν καὶ ἵνε εὐεξήγητος· καὶ μὰ τὴν ἀλήθειαν λυπούμεθα διότι δὲν ἀναφέρονται πολλαὶ πόλεις οὕτω καλούμεναι ἵνα εὐαρεστήσωσιν αὐτοὺς καὶ κορέσωσι τὴν ἐπιθυμίαν των. Ταῦτα δὲ λέγοντες δὲν ἀρνούμεθα ὅτι καὶ νῦν, ὡς προσεπαθήσαμεν ἄλλοτε νὰ δεῖξωμεν τοῖς ἀναγνώσταις τῆς Χρυσάλλιδος (2) ἕνεκα παρανοήσεως χωρίων τινῶν τῶν ἀρχαίων ιδίως τοῦ Ἡσυχίου ἀπὸ Pouqueville μέχρι τοῦ τελευταῖον ἐκδώσαντος περὶ Δωδῶνης ἰδίαν πραγματείαν ἡ Δωδὼν ἐτετραχοτομήθη, ἂν ἐπιτρέπεται οὕτω νὰ εἰπώμεν, ὅπερ καὶ πῶς εὐαρεστεῖ τοὺς ὑπὸ τῆς φύσεως προικισθέντας μὲ ἀνακαλύψεων διαθέσιν καὶ μετὰ θάρρους εἰς δημοσίευσιν προαγομένους. δὲν εἰξεύρω δὲ τί μᾶς εἶχε βάλει τότε ὁ διάβολος νὰ θέλωμεν ν' ἀποδείξωμεν ὅτι ἡ Δωδὼν, ἐν ᾗ τὸ ἱερὸν, ἦτο μία καὶ ἡ αὐτὴ, καὶ οὐδὲ Ἑλλάς πόλις ἦτο, οὐδ' ἄλλο τι ὅπως ποτ' ἂν ᾗ ὅμως ἐκ τῆς ἐξετάσεως ἐκείνης ἐδείχθη, νομίζομεν, ἀρκούντως ὅτι καὶ ἐν τῇ Βελλᾷ δὲν πρέπει νὰ ζητήσωμεν ἢ καὶ νὰ πιστεύσωμεν ὅτι ἔκειτο ἡ πόλις Δωδὼν καὶ τὸ μαντεῖον.

Ὅχι πολὺ μακρὰν τῆς Βελλᾶς κεῖνται τὰ χωρία Ἄνω καὶ Κάτω Ραβένια, Μαυροβοῦνι, Ἀληζότ Τσοφλίκι καὶ Ἅγιος Μηνᾶς, τὰ ὁποῖα ὡς ἀληθῶς δύναται τις νὰ κατατάξῃ εἰς τὰ τῆς τρίτης τάξεως χωρία, εἰς ᾧ μάλιστα ἀπαντᾷ τις ἀλληλοδιδασκτικὰ σχολεῖα, αἱ δὲ γυναῖκες δὲν διαφέρουσι παντάπασι τῶν χωρικῶν, ὡς καὶ οἱ ἄνδρες, ἀμφοτέρων δὲ ἡ ἐνδυμασία ἵνε αὐτὸ τοῦτο χωρικὴ. οὐχ ἥττον ὅμως τὰ δύο πρῶτα διακρίνονται πολλῶν χωρίων τοῦ Ζαγορίου ὡς πρὸς τὰ προϊόντα,

μάλιστα δὲ πάντων τὸν οἶνον. Ἀλλ' ἂν βορειώτερον τούτων διευσυνθῶμεν θέλομεν ἀπαντήσῃ οὐ πολὺ μακρὰν ἀπέχοντα ἀπ' ἀλλήλων καὶ τὰ χωρία Ἀρτσίτα, Πάπιγκο καὶ Βιτσκό. Περὶ τῶν δύο πρῶτων εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τοῦ πρὸς τὸ δυτικώτερον μέρος τοῦ Ζαγορίου εἵπομεν ὀλίγιστα· νῦν δὲ λέγομεν ὅτι διαφέρουσι κατὰ τι τῶν προμνημονευθέντων χωρίων καὶ κατατάσσονται μετὰ τῆς δευτέρας καὶ τρίτης τάξεως· εἰς τὰ δύο πρῶτα διατηροῦνται καὶ ἑλληνικὰ σχολεῖα. αἱ δὲ γυναῖκες μάλιστα ἤρχισαν νῦν νὰ ἐκπολιτίζωνται. ἕνεκα τῶν πολλῶν ἐργασιῶν ἀναγκάζονται πολλάκις πρὸς οὐδὲν νὰ λογίζωνται τὸν εὐτρεπισμὸν καὶ καλλωπισμὸν, ἐνίοτε δὲ νυμφεύουσαι τὰ τέκνα των νὰ λαμβάνωσιν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ νύμφας μεγαλειτέρας ἡλικίας τοῦ νυμφίου· τὸ αὐτὸ ἡδύνατό τις νὰ εἴπῃ καὶ διὰ τὸ Τσερβάρι. Περαινομεν δὲ τὰ περὶ τοῦ τμήματος τούτου τοῦ Ζαγορίου ἀναφέροντες, ὅτι πλησίον τοῦ Παπίγκου ὑπάρχουσι τοποθεσίαι τινες φέρουσαι ὀνόματα χωρίων τινῶν μάλιστα τοῦ ἀνατολικωτέρου μέρους τοῦ Ζαγορίου εἰς ὃ νῦν μεταβαίνομεν.

Ἄς ἀκολουθήσωμεν λοιπὸν πάλιν τὴν ὁδὸν, ἣν πρῶτον ἐλάβομεν ἀνατολικώτερον βαίνοντες. οὕτω δὲ φθάνομεν εἰς χωρία ὅπου καὶ ἡ βλαχικὴ γλῶσσα νῦν ὁμιλεῖται ἐκτὸς ὀλίγων ἐξαιρέσεων, καὶ εἰς τινὰ ὑπὸ τῶν γυναικῶν μόνον ἡ βλαχικὴ. Ἀλλὰ καὶ τὸ τμήμα τοῦτο συμπεριλαμβανομένων τοῦ Τσοπελόβου, Σκαμνελίου καὶ Νεγάδων, ἀπετέλει μετὰ τοῦ Μαλακασίου καὶ τῶν περὶ αὐτὸ μίαν τῶν τεσσάρων περιοχῶν τῶν Ἰωαννίνων. ὡς φαίνεται δὲ τὰ χωρία τοῦ τρίτου τούτου Ζαγοριακοῦ τμήματος κατωκλήθησαν τὸ μὲν ὑπὸ τῶν κυρίως Ζαγορισίων, τὸ δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ Βλαχικοῦ στοιχείου, ἂν καὶ ὑπάρχουσι τινες δι᾽ ἄσχυριζόμενοι ὅτι ὅλως ὑπὸ Βλάχων, ὧν τινες προϊόντος τοῦ χρόνου πάντως ἐξελληνίσθησαν, οἱ δὲ καὶ μένουσιν ἀκόμην.

Ἐκ Τσοπελόβου φθάνει τις μετὰ ὀλιγῶρον διάστημα εἰς Μακρίνου, ἔνθα πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ὁμιλεῖτο ἡ Βλαχικὴ γλῶσσα, νῦν δὲ καὶ ὑπὸ τῶν γυναικῶν ἡ ἑλληνικὴ. οἱ κάτοικοι φιλοτιμοῦνται νὰ εἰσάξωσι καὶ τὸν πολιτισμὸν, ἀφοῦ σχολεῖα διατηροῦσι. Πλησίον τοῦ Μακρίνου καὶ ἀπέναντι κεῖται τὸ Τσερνέσι εἰς δύο τμήματα διηρημένον, ὧν τὸ μικρότερον λέγεται καὶ Séschi. ἐνταῦθα ὁμιλεῖται καὶ νῦν ἡ βλαχικὴ γλῶσσα· μόνον δὲ ἀλληλοδιδασκτικὸν σχολεῖον ἀπαντᾷ τις. Πρὸ τούτου ἔρχεται τὸ Φλαμπουράρι κατὰ τετρα-

(1) Ἠπειρωτ. Δ. Σεμιτ. βιβλ. Α. σελ. 57.

(2) Χρυσάλλ. Β. Τόμ. σελ.

γωνοειδῇ σειρὰν ὁμοῦ μὲ τὰ Γρεβθενίτη, Μοναστήριον τῆς Βουτσᾶς, Δόλιανη, Δραγάρι, καὶ τὸ ὀπισθεν τοῦ πρώτου Ντρεστενίκου. ῥυάκια ἐκ τῶν χωρίων αὐτῶν κατερχόμενα καὶ σμικρὰ ποτάμια ἐνοῦνται τῇ ἀπὸ τοῦ Φλαμποράρι Βάρδῃ, ὅστις σχηματίζει τὸ τοῦ Δρίσκου Διπόταμο. Ἐξ ὧν τῶν χωρίων τῆς σειρᾶς ταύτης εἰς ἃ ἄλλοτε μὲν εἰς τινα (Δόλιανη Δραγάρι) ὠμιλεῖτο ἡ βλαχικὴ γλῶσσα, εἰς τὰ περισσότερα δὲ ἀκόμη καὶ τὴν σήμερον ὠμιλεῖται, μόνον τὸ Ντρεστενίκου φαίνεται ὅτι εἶχε κατοίκους ὠμιλοῦντας πρόπαλαι τὴν ἑλληνικὴν, διότι ἐξ οὐδεμιᾶς παραδόσεως ἠδυνήθημεν νὰ μάθωμεν ἀνώμιλετό ποτε ἡ βλαχικὴ. Ὀλίγα χωρία εἰς ἃ ὑπάρχουσιν ἑλληνικά καὶ ἀλληλοδιδακτικά σχολεῖα, φαίνονται ἁπῶς ἀθαμιλλώμενα πρὸς τὰ τῆς πρώτης καὶ δευτέρας τάξεως. οἱ κάτοικοι αὐτῶν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ταξειδεύοντες εἰς πολλὰ μέρη καὶ ἐξευγενιζόμενοι κατορθοῦσι νὰ γίνωσιν ὠφελίμοι τῇ πατρίδι των κατὰ πολλοὺς καὶ διαφόρους τρόπους. καὶ ἡ ἐνδυμασίᾳ ἤρχισε νὰ μεταβάλληται. Πιστεύομεν ὅτι καὶ τὰ λοιπὰ χωρία ἐν τὸς μικροῦ διαστήματος θὰ μιμηθῶσι ταῦτα ὡς πρὸς τε τὴν παιδείαν καὶ τὸν πολιτισμόν. Τὸ μοναστήριον τῆς Βουτσᾶς ἰδρυθὲν περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς δεκάτης πέμπτης ἑκατονταετηρίδος καὶ εἰς ζωγραφικωτάτην θέσιν κείμενον ἀνήκει εἰς ὅλα τὰ χωρία ταῦτα, κυριωδέστερον δὲ εἰς Γρεβθενίτα, Δόλιανη, Ντραγάρι καὶ Φλαμποράρι.

Ἐκ τοῦ Τσερνεσίου ἀναχωροῦντες καὶ ἀνωφερῇ ὁδὸν λαμβάνοντες βλέπομεν μικρὸν πρὸς ἀριστερὰ πηλσίον κείμενα τὴν Λισνίτσα, Λάϊστα καὶ Ντοπρίνοβο, καὶ μετὰ τετράωρον ὁδοπορίαν φθάνομεν εἰς τὴν παρὰ τὸν ὁμώνυμον ποταμὸν (1) Βωβοῦσαν τελευταῖον χωρίον τοῦ Ζαγορίου. ὕψικομοι ἐλάται καὶ μεγαλοπρεπεῖς πεύκαι καθιστῶσι τὰ μέρη ταῦτα ζωγραφικώτατα. δάση οὐ σμικρὰ καὶ πρὸ τῆς Βωβούσης· καὶ μετὰ ταύτην ἐκ τοιοῦτων δένδρων διακατέχουσι τὸ ὅλον ἐκεῖνο μέρος. ἐξ αὐτῶν ἡ ξυλεῖα διὰ τὸ Ζαγόριον καὶ ἄλλας τῆς Ἡπείρου περιοχᾶς καὶ ἡ δάξ (δαδί), τὰ καλὰ ταῦτα καὶ ὠφέλιμα προϊόντα τῶν χωρῶν τούτων, προέρχονται· ἐνταῦθα κατὰ τὸ θέρος ὁλόκληρα

καρπαθάνια ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν προστρέχουσιν ὅπως μεταφέρωσιν εἰς τὰς πατρίδας των τὸ ἀναγκαῖον αὐτοῖς· δι' ἕκαστον ἔτος ἡ καὶ περισσότερα δαδίων. αἱ συνοδίαι αὗται συνήθεις εἰς τοὺς Ζαγορισίους, ἅτε στερουμένους καὶ ἄλλων ἀναγκῶν εἰς οἰκογενειακὴν χρῆσιν, ἔχουσι τι τὸ ἰδιαίτερον. παρὰ τὰ ποικίλα καθ' ὁδὸν ἄσματα ἀρχίζουσιν ἀφοῦ τελειώσωσι τὸ ἔργον νὰ συγκροτῶσι ποικίλους χοροὺς αἱ γυναῖκες. Ἀλλ' ἐνῷ τοσοῦτον τὴν προσοχὴν ἡμῶν διηγεῖραν τὰ εἰς τὰ χωρία ταῦτα συμβαίνοντα τὰ τοσοῦτον ὑπὸ τῆς φύσεως κεκοσμημένα, δὲν φαίνεται ὅμως τὰ χωρία ταῦτα ἀντάξια τῆς φύσεως τοῦ τόπου. Ἐκτὸς ὅτι ἐλλείπει ὁ ἀπλούστερος πολιτισμὸς καὶ αἱ γυναῖκες δὲν διαφέρουσι παντάπασιν τῶν χωρικῶν, ὡς καὶ οἱ ἄνδρες, ἀλλὰ καὶ ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα δὲν ὠμιλεῖται, ἂν πρέπει νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὸ θῆλυ γένος, διότι, οἱ ἄνδρες γνωρίζουσι καὶ ἑλληνικά. Σχολεῖα δὲν ὑπάρχουσι καὶ μόλις εἰς μικρὰ τινα οἰκήματα ἰερεὺς τις διδάσκει τὰ κοινὰ γράμματα. Τῶν χωρίων τούτων διακριτέα ἡ εἰς δύο συνοικίας διηρημένη Λάϊστα μέγιστον χωρίον τοῦ Ζαγορίου, ἀφοῦ οἱ καλοὶ Λαϊστῖνοι φιλοτιμοῦνται ἁπῶς νὰ εἰσαγάγῃσι τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, διατηρεῖται δὲ καὶ καλὸν ἀλληλοδιδακτικὸν σχολεῖον. Μεγίστη δὲ νῦν φροντίς ἤρχισε νὰ καταβάλληται καὶ ὑπὸ τῶν ἄλλων πρὸς σύστασιν σχολείων.

Ἐκ τοῦ τρίτου τούτου καὶ τελευταίου τμήματος τοῦ Ζαγορίου λαβόντες ἀφορμὴν δὲν δυνάμεθα νὰ παραλείψωμεν τὰ περὶ τῆς τῶν Βλάχων καταγωγῆς, περὶ ὧν ἐν ἀρχῇ μόλις ὀλίγα εἵπαμεν, ἐπισφραγίζοντες οὕτω τὸ μέρος τοῦτο τῆς διατριβῆς μας. ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ ἐν Ζαγορίῳ Βλάχοι ἴνε οἱ αὐτοὶ μὲ τοὺς εἰς Ἡπειρον, Θεσσαλίαν καὶ Μακεδονίαν διεσπαρμένους καὶ ἔχουσι συγγένειάν τινα μεθ' ὅλου τοῦ Βλαχικοῦ στοιχείου ἀναγκαζόμεθα νὰ ἀμώμεν γενικώτερον λόγον περὶ αὐτοῦ συντόμως ὑποτυπῶντες ἐνταῦθα τὴν καθ' ἡμᾶς ἐπικρατεστέραν γνώμην (1).

Τὸ καταρχὰς τὴν νῦν καλουμένην Βλαχίαν κατῴκουν Ἀἷκες, Γετικὸν φύλον καθὰ οἱ ἀρχαῖοι

(1) Ὁ ποταμὸς οὗτος ἴνε εἰς τῶν μεγίστων τῆς Ἡπείρου, ἐκ τοῦ Πίνδου καὶ ἄλλων μερῶν λαμβάνων τὰς πηγὰς· του καὶ χυνόμενος πλησίον τῆς Αὐλῶνος εἰς τὸ Ἀδριατικὸν πέλαγος. Ἐκ τοῦ Στράβωνος (7,316) μαθητόμεν ὅτι κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ὁ ποταμὸς οὗτος ἐκαλεῖτο Ἀῖφος, ὑπὸ δὲ Στεφάνου τοῦ Βυζαντίου κατὰ Ῥιανὸν Αἰῶς, καὶ κατ' ἄλλους Αἶας.

(1) Περὶ Βλάχων ἴδε ἐν ἐκτάσει τὴν ὑπὸ Γ. Γ. Παπαδοπούλου ἔκθεσιν περὶ τοῦ ἑλλ. ἐκπαιδ. τοῦ ἔτους 1858 — 1859. Περὶ δὲ Βλαχίδων τὸ περὶ τῶν ἐν ἀνατολῇ γυναικῶν σῖγγραμμα τῆς Δωρ. Ἱστορίας· μεταφρασ. Αἰμιλίας Γ. Σκουζῆ Τόμ. Α' βιβλ. Α'.

Ἕλληνες παραδίδουσιν, ἐπομένως ὁμόφυλον τῷ ἑλληνικῷ, ἂν τοὺς Γέτας εἰς τὴν Ὀρκακοπελασγικὴν ὁμοφυλίαν ἀνάξωμεν. Τὰ πρὸ τῶν Μακεδονικῶν χρόνων σαφῶς δὲν γνωρίζομεν, ἀναμφίλεκτον δὲ ἵνα ὅτι μετὰ ταῦτα οἱ Ἀἰῆες καὶ οἱ Γέται, ὥς καὶ ἄλλα βάρβαρα ἔθνη ἐπηρεάσθησαν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων πολὺ καὶ κατὰ τι ἐξελληνίσθησαν. ὅτε δὲ οἱ κοσμοκράτορες Ῥωμαῖοι καθυπέταξαν Μακεδονίαν καὶ Ἑλλάδα, οἱ Ἀἰῆες οὐ μόνον δὲν ὑπέκυψαν εἰς τὸν ζυγὸν τοῦτον, ἀλλὰ καὶ πολλάκις ἐληλάτουν καὶ ἐπόρθουν Ῥωμαϊκὰς ἐπαρχίας, τὴν Ἰλλυρίαν καὶ Θράκην, καὶ τότε μόνον παρητήθησαν τῶν ἐπιδρομῶν τούτων ὅτε ἡ Ῥώμη ὑπεχρεώθη ν' ἀποτίῃ τῷ βασιλεῖ τῶν Δάκων φόρον. ἀλλὰ τῶν φιλοδόξων Ῥωμαίων ὁλονὲν κραταιουμένων καὶ μεγαλεπηθόλων βασιλέων ἐπιτυγχανόντων πρῶτιστον μέλημα εἶπετο ὅτι θὰ ἦτο τοῦ ν' ἀπαλλαχθῶσι τοῦ φόρου τοῦτου καὶ ἐκδικηθῶσιν αὐτούς. Καὶ τῷ ὄντι, ὁ αὐτοκράτωρ Τραϊανὸς ὁ ἐπικληθεὶς δικαίως Δακικός, δις ἐπελθὼν κατ' αὐτῶν καθυπέταξε τὴν χώραν, ὅτε πολλοὶ ἀπεσφάγησαν καὶ ἄλλοι κατέφυγον παρὰ τοῖς Σαρμάταις· ἀλλὰ δὲν ἤρκει τοῦτο μόνον, μετὰ τὴν θριαμβευτικὴν ταύτην νίκην πλείστοι ἐκ Ῥώμης στρατιωτικοὶ ἀπωκίσθησαν καὶ ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἀπωκίζοντο. οὕτω δὲ ἡ χώρα πᾶσα ἐγένετο Ῥωμαϊκὴ καὶ μέχρι σήμερον Ῥουμανίαν καλοῦσι ταύτην οἱ ἑγχώριοι καὶ ἑαυτοὺς Ῥωμάνους. ἐπόμενον δὲ ἦτο καὶ ἡ τῆς Ῥωμαϊκῆς γλώσσης ὑπερίσχυσις, ἀφοῦ ἔπαθε φυσικῶ τῷ λόγῳ πολλὰς μεταβολὰς ἕνεκα τῆς πρώτης ἐγχωρίου. ἀλλ' οἱ ἄποικοι οὗτοι, ὥς δύναται πᾶς τις νὰ εἰκάσῃ ἐξετάζων τὴν Ῥωμαϊκὴν ἱστορίαν, δὲν ἦσαν αὐτὸ τοῦτο Ῥωμαῖοι ἀλλὰ κοῤῥα διαφόρων φύλων, πρὸ πάντων δὲ Ἑλλήνων εἴτε τὴν κάτω Ἰταλίαν κατοικούντων καὶ κατὰ τι ἐκλατινισθέντων, εἴτε εἰς τὸν στρατὸν καταταχθέντων.

Ὀλίγον μετὰ ταῦτα καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Αὐρηλιανοῦ, ὅτε ἤρχισαν αἱ βαρβαρικαὶ ἐπιδρομαὶ καὶ κατέκλυσαν τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος, καὶ ἡ Δακία ὑπέστη οὐκ ὀλίγα, ὧν ἕνεκα οἱ μὲν τὴν μετὰ τοῦ Αἰμοῦ καὶ Ἰστρου Μοισίαν κατόκησαν, τὴν κληθεῖσαν Τραϊανήν, οἱ δὲ τὴν ἐν Μοισίᾳ Δακίαν, τὴν Αὐρηλιανήν. οἱ δὲ Γότθοι ἔδωκαν αὐτοῖς τὸ ὄνομα Βλάχοι, ὅπερ σημαίνει ξένους, ὅποιοι κατὰ μέγα μέρος ἦσαν.

Οἱ ἡμέτεροι Βλάχοι ἢ Κουτσο-βλήχοι ἢ Μπρου-

τσόβλαχοι (1), ἐκ τῆς Αὐρηλιανῆς ὡς φαίνεται Δακίας μετὰ ταῦτα ἀπωκίσθησαν ἢ ἕνεκα ἄλλων βιαιῶν μετακινήσεων διεσπάρησαν περὶ τὴν Μακεδονίαν καὶ ἐντεῦθεν καὶ ἐκεῖθεν τοῦ Πίνδου εἰς Ἠπείρον καὶ Θεσσαλίαν οἱ πλείστοι τὸν νομαδικὸν βίον μετερχόμενοι, ὥς ἐκ τούτου δὲ φερέοι· καὶ εἰς τὰ μέρη δὲ ταῦτα ζῶντες πρὸ ὀκτώ, ὥς εἵπομεν, ἑκατονταστηρίδων καὶ μεθ' Ἑλλήνων συναναμιχθέντες καὶ ἀναμιγνύμενοι ἐκτὸς τῆς προτέρας πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος συγγενείας συνεχρωτίσθησαν τὰ μέγιστα. Τοῦτο δὲ δεικνύει καὶ ἡ γλῶσσά των, ἥς αἱ πλείεσται λέξεις ἵνα ἑλληνικαὶ μὲ κατὰ λέξιν βλαχικὴν, μάλιστα δέ τινα· ἀρχαιοτάται μὴ ἀπαντῶσαι εἰς τὴν καθομιλουμένην γλῶσσαν. Ταῦτα δὲ λέγοντες δὲν δυνάμεθα καὶ νὰ παραλείψωμεν ὅτι μετὰ τῶν ὑπὸ Βλάχων κατοικουμένων χωρῶν ὑπάρχουσι χωρία εἰς ἃ ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ὁμιλεῖται καθαρῶτατα, παραδόσεις δὲ ἐγχώριοι ἐπιμαρτυροῦσιν ὅτι οὐδέποτε ἐν ταῖς χώραις ἐκείναις ἐλαλεῖτο ἡ βλαχικὴ γλῶσσα, ὥς τοῦτο εἶδομεν καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν. Ἀλλ' ὅσον τοῦτο ἄξιον μεγίστης προσοχῆς καὶ ἐρεύνης φαίνεται τοσοῦτον καὶ τὸ περὶ Βουλγάρων ζήτημα, διότι εἶδομεν μετὰ τῶν Βουλγαρικῶν χωρίων τῆς Θεσσαλονίκης, ἐμάθομεν δὲ καὶ ἀλλαχοῦ ὅτι χωρία μεμονωμέναι διατηροῦσι τὸν ἑλληνισμὸν ἄκρατον. Φαίνεται ὅτι τινὲς μὲν τῶν Ἑλλήνων, καταβάντος τοῦ Βουλγαρικοῦ, Σλαυικοῦ καὶ Βλαχικοῦ στοιχείου, ἀπεροφήθησαν ὅπου ὀλίγοι εὑρέθησαν, ἕτεροι δὲ πρὸς ἐν συναθροισθέντες καὶ συνασπισθέντες διετήρησαν

(1) Πρὸς τοῖς ἱστορικῶς παραδομένοις καὶ τοῖς ὀνόμασι τεκμαιρόμενοι δυνάμεθα ὅχι ἀπιθάνως νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι οἱ Μπρουτσόβλαχοι ἀπωκίσθησαν εἰς Δακίαν καὶ ἐντεῦθεν εἰς Ἠπείρον, Θεσσαλίαν, Μακεδονίαν ἐκ τῆς εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν Βρεττίας, ἢ Βρυττίας χώρας, ἐν ἣ ἡ νῦν Ἀμβρυῦσα. ὥς γνωστὸν ἡ Κάτω Ἰταλία ἐκαλεῖτο Μεγάλη Ἑλλάς καὶ κατοικεῖτο ὑπὸ Δωριέων ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ. ὅτε δὲ οἱ Ῥωμαῖοι ἐγένοντο κοσμοκράτορες ἐπόμενον ἦτο νὰ ἐπιβάλωσιν αὐτοῖς τὴν Ῥωμαϊκὴν γλῶσσαν. οὐχ ἦτον ὅμως καὶ παρὰ τισι διετηρήθη ἡ Ἑλληνικὴ καὶ μέχρι τοῦ νῦν ἀπαντᾷ τις ἑλληνικὰ ὁμιλοῦντας παρεμφερέμενα καὶ Ῥωμαϊκοὺς γράμμασι γράφονται εἰς τὰ μέρη ταῦτα (Σπ. Ζαμ. πρᾶγ. Ἱτ.). ἡ Βρεττία (Bruttium) φαίνεται ὅτι ἐξερωμαίσθη, ὡς τοῦτο δεικνύεται κάπως καὶ ἐκ τοῦ ἑξῆς. ὁ φίλος Α. Πστολάκας νομισματογνώμων τοῦ Ἐθνικοῦ νομισμ. Μουσείου ἐπλούτισε μὲ πλείεστα χαλκὰ καὶ ἀργυρὰ νομίσματα τῶν Βρεττίων τὸ μὲν Ἑλληνικοῖς γράμμασι, τὸ δὲ Ῥωμαϊκοῖς· εἰς πάσας δὲ σχεδὸν τὰς ἐκδοθείσας νομισμάτων συλλογὰς εὕρισκε τις Βρεττίων τοιαῦτα νομίσματα.

τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ κατώρθωσαν συνεργεία καὶ ἄλλων μέσων νὰ ἐξελληνίσωσι καὶ πολλοὺς. Ὅπως ποτ' ἂν ᾖ, εἰς τὸ περὶ τῶν Βλάχων ἐπανερχόμενοι λέγομεν, ὅτι οἱ ἐν Ἠπείρῳ, Θεσσαλίᾳ καὶ Μακεδονίᾳ Βλάχοι προσπελάζουσι τὰ μέγιστα τοῖς Ἕλλησι διὰ τε τὴν ἀρχικὴν αὐτῶν καταγωγὴν καὶ διὰ τὴν ὕστερον συγχρώτισιν, διό καὶ ἡ ἐντελής αὐτῶν ἐξελληνίσαι ἔνε καὶ δικαία καὶ εὐκολωτάτη. ἂν οἱ Βλάχοι οὗτοι ᾔσαν ἄλλοι τὴν καταγωγὴν καὶ ἂν ἡ νῦν γλῶσσά των ἡ ἐπιβληθεῖσα αὐτοῖς ἄλλοτε ἡδύνατο νὰ μορφωθῇ καὶ ἀποτελέσῃ γλῶσσαν ἐπιτηδεῖαν πρὸς τὰς τῆς παρούσης ἐκατονταετηρίδος ἀνάγκας πρὸς μόρφωσιν, διανοητικὴν ἀνάπτυξιν καὶ ὕλικὴν προαγωγὴν αὐτῶν οὐδεὶς ἤθελεν ἐπιζητεῖ τὸν ἐξελληνισμόν των. ἀλλ' ὅταν οὗτοι ἔχουσι πλείστας ὁμοιότητας τοῖς νῦν ὁμιλοῦσι τὴν ἑλληνικὴν καὶ διετήρησαν ἥθη καὶ ἔθιμα ὧν ἡ ἀρχὴ φαίνεται κάπως ἑλληνικὴ, δύνανται δ' ἴσως καὶ τινας καλουμένους Ἕλληνας νὰ ὑπερτερῶσι κατὰ τοῦτο, ὡς θέλει δειχθῇ ποτε, ὅταν ἀμφοτέρων ἐξετασθῇ ὁ βίος ἀκριβέστερον καὶ ἐπιστημονικώτερον συγκριτικῶς, τότε τίς ἔνε ὁ μὴ ἐπιδιώκων καὶ ἐπιποθῶν τὴν ἐπικράτησιν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης; Τὸ καθ' ἡμᾶς, οἵτινες πρὸς οὐδὲν λογίζομεθα τὰς κατὰ τὰ νῦν ἔτη ἀναφύσεως πολιτικὰς ἐριδας μεταξὺ τῶν ἐν Δακίᾳ Βλάχων, καὶ ἐκ τοῦ σύγγενος γνωρίζομεν καὶ ἐσπουδάσαμεν οὐκ ὀλίγους τῶν ἐν Ἠπείρῳ, Θεσσαλίᾳ καὶ Μακεδονίᾳ Βλάχων κατὰ τε τὰ ἥθη καὶ ἔθιμα, γλῶσσαν καὶ φρόνημα, ἐκ δὲ τῆς ἐν Ζαγορίῳ καὶ ἄλλοις μέρεσι ἐξελληνίσσεως τῶν πλείστων χρηστὰς ἐλπίδας ἔχομεν, πεποίθαμεν ὅτι ἐν τῶν καλῶν μερῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους θέλει εἶσθαι καὶ τὸ Βλαχικόν. Τὴν ἀλήθειαν δὲ ταύτην καὶ νῦν τὰ πράγματα ἀνακηρύττουσι. Χάριν τούτων καὶ τῶν τοιοῦτων μεγίστων ἐπαίνων ἄξιοι ἔνε οἱ συστήσαντες καὶ συνιστῶντες ἑλληνικὰ σχολεῖα δι' ἀμφοτέρω τὰ γένη εἰς τὰ μέρη ταῦτα καὶ οἱ μετὰ πλείστου ζήλου ἐπιδιώκοντες τὴν ὅσον τὸ δυνατόν ταχυτέραν ἐξελληνίσιν αὐτῶν.

Τῶν ὀλιγίστων χωρίων ἐξελληνιζομένων τὸ Ζαγόριον θέλει ἐντελῶς ἀφομοιωθῇ καὶ καθ' ἐκάστην ἀληθῶς ἐκπολιτιζόμενον θὰ ἐπισύρῃ τὴν προσοχὴν καὶ τῶν ἄλλων τῆς Ἠπείρου περιοχῶν, ὧν οἱ κάτοικοι φιλοτιμούμενοι καὶ ἀνθαμιλλώμενοι πρὸς πᾶν ὅ,τι καλὸν θὰ καταστήσῃ τὴν Ἠπειρον ἀληθῶς πρότυπον ἐπαρχίας ἐν τῇ Εὐρωπαϊκῇ Τουρκίᾳ. Διὰ τῆς ἡθικῆς ἀνατροφῆς, ἐκπα-

δεύσεως καὶ καλῶς ἐννοουμένου πολιτισμοῦ προάγονται τὰ ἔθνη, αἱ ἐπαρχίαι. ὅταν ταῦτα εὐρίσκονται εἰς ἀνθηρὰν κατάστασιν εἰς πάσας σχεδὸν τὰς χώρας καὶ ἡ φύσις τοῦ Ζαγορίου θὰ μεταβληθῇ καὶ ὁ νῦν φαινόμενος ξηρὸς καὶ ἄγονος τόπος θὰ ἐπαρκῇ εἰς τοὺς κατοίκους αὐτοῦ, διότι ἂν ἡ πετρώδης καὶ ὀρεινὴ γῆ δὲν φέρει ἀνταξίου τῶν κόπων καρποὺς ὑπάρχουσι καὶ ἄλλα μέσα τούτων εὐγενέστερα δι' ὧν καὶ ἑαυτοῖς θὰ περιποιήσωσι τιμὴν καὶ ἀνέτως οὗτοι θὰ πορίζονται τὰ πρὸς τὸ ζῆν καὶ προαγωγὴν αὐτῶν συντείνοντα. Ἐνὸς ὅμως ἡ ἐν ξενιτείᾳ τῶν ἀνδρῶν διαμονὴ καὶ ἡ τῶν γυναικῶν ἐργασία ἐν οὐ δέοντι παρατείνεται, ὅσον τὸ Ζαγόριον καὶ ἂν φκίνηται ὅτι πολιτίζεται δὲν δύναται νὰ εὐαρεστῇ καὶ τοὺς κατοίκους αὐτοῦ καὶ πάντα ἀμερόληπτον παρατηρητὴν. Μάτην ἂς ἐπιζητῶσιν αἱ γυναῖκες καὶ τινες τῶν ἀνδρῶν διὰ τοῦ γάμου νὰ προσελκύωσιν εἰς τὴν πατρίδα τὰ τέκνα των, διότι καὶ τοῦτο δὲν κατορθοῦται καὶ ἕτερον προστίθεται. Ὅταν δὲ ἡ ἀνατροφή τῶν τέκνων ἐμπιστεύεται εἰς χεῖρας δεσποδισμῶν γυναικῶν καὶ γραϊδιῶν διδασκόντων αὐτὰ πάσας τὰς ἑαυτῶν προλήψεις, ποῖον ἔθνικόν φρόνημα ἀναπτύσσεται καὶ τίνι τρόπῳ τὰ ἐξ αὐτῶν ἐλαττώματα ἀποσοβοῦνται; Ὅταν συζυγικὸς βίος δὲν ὑπάρχει τίς ἐλπίς ὑπολείπεται ὅτι δύνανται νὰ ἐπιστρέψωσιν οἱ ἐν ξενιτείᾳ ἀποδημοῦντες εἰς τὸ Ζαγόριον, ἀλλ' ἂς μὴ εἴμεθα ἀπαισιόδοξοι καὶ ἂς ἐλπίσωμεν ὅτι αἱ ὑποδεχθεῖσαι ἑλλείψεις θὰ διορθοθῶσι καὶ τὸ Ζαγόριον θὰ προσελκύῃ πάντα τὰ ὅπουδήποτε ἀποδημοῦντα τέκνα του. Καὶ οἱ ξένοι περιηγηταὶ περισσότερον θὰ ἐπισταίνωσι τὴν προσοχὴν των καὶ μετὰ μεγαλειτέρων ἐπαίνων θὰ περιγράφωσιν ἐν ταῖς ἐκδρομαῖς αὐτῶν ἡ περιηγήσει τὸ ὀρεινὸν μὲν, ἀλλὰ μαγευτικώτατον Ζαγόριον.

Ἐν Ἀθήναις, κατὰ Μάϊον τοῦ 1865.

Γ. ΧΡ. ΧΑΣΙΩΤΗΣ.

ΤΟΜΟΣ Δ' 30-1-1866
ΕΛΛΕΓΕΙΟΝ

ἡ ἡ πικρὰ τοῦ παρελθόντος ἀνάμνησις.

Πρὸς τὸν φίλτατον ἀρεστέον Μ. Μ.

Εἰς Κωνσταντινούπολιν.

« On the tree of Life Eternal
Man ! let all thy hopes be staid,
which alone, for ever vernal,
Bears a leaf which ne'er shall fade. »